

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

AGRICULTURAL UNIVERSITY OF ATHENS

Βιοχημεία Τροφίμων I

Ενότητα 9^η Δημητριακά III

Όνομα καθηγητή: Έφη Τσακαλίδου

Τμήμα: Επιστήμης Τροφίμων & Διατροφής του Ανθρώπου

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Στόχοι ενότητας

- Κατανόηση των βιοχημικών διεργασιών που λαμβάνουν χώρα κατά την παρασκευή του ψωμιού

Λέξεις - κλειδιά

- Λέξεις κλειδιά: Γλιαδίνες, Γλουτενίνες, Γλουτένη, Πεντοζάνες, Ζύμες, Προζύμι, Ζύμωση, Πρόσθετα, Διατροφική Αξία, Πρεβιοτικά
- Key words: Gliadins, Glutenins, Gluten, Pentozans, Yeasts, Sourdough, Fermentation, Additives, Nutritional Value, Prebiotics

Ψωμί (α)

- Παρασκευή ζυμαριού από τους Σουμέριους στη Νότια Μεσοποταμία (6000 π.Χ.):
  - ψωμί από αποξηραμένους, θρυμματισμένους σπόρους δημητριακών,
  - ψήνονταν πάνω σε καυτές στρογγυλές πέτρες
- Η τεχνική της αρτοποιίας τελειοποιήθηκε στην αρχαία Αίγυπτο (3000-2000 π.Χ.):
  - το ψωμί ως βασικό τρόφιμο, δείκτης κοινωνικής στάθμης και μέσο αμοιβής της εργασίας.

Ψωμί (β)

- Οι αρχαίοι Έλληνες βελτίωσαν την γεύση του ψωμιού προσθέτοντας συστατικά, όπως το σουσάμι, το μέλι και κομμάτια φρούτων.
- προσφορά ψωμιού στη διάρκεια ενός γεύματος ένδειξη φιλοξενίας.
- αποπυρίας (στα κάρβουνα), εσχαρίτης (σε ταψί), ζυμίτης ή άζυμος (με ή χωρίς μαγιά).
- βλωμιαίος (ψωμί σε κομμάτια), μυστρίλη (κοίλο ψωμί), πλακίτης (λεπτό, επίπεδο ψωμί).

Ψωμί (γ)

- Στην **αρχαία Ρώμη** στα περισσότερα σπίτια μύλοι (νερόμυλοι) και φούρνοι.
  - πρώτη ένωση αρτοποιιών
(College of Pistoris, 100 μ.Χ.).

- Οι ανεμόμυλοι στους μεσαιωνικούς χρόνους (τεχνική εξέλιξη - Leonardo Da Vinci).
- Οι πρώτοι μεταλλικοί κύλινδροι (από σίδηρο) για μύλους τον 19ο αιώνα.

Παρασκευή του ψωμιού

αλεύρι
νερό
αλάτι
ζύμες

ζυμάρι

ενυδάτωση αμύλου,
ενυδάτωση πρωτεϊνών,
ενσωμάτωση αέρα,
μείωση ειδικού βάρους ζυμαριού,
σχηματισμός κυψελίδων N_2

ποσότητα πρωτεϊνών

χρόνος ανάμιξης

γλιαδίνες

ιξώδες & εκτατικότητα γλουτένης

γλουτενίνες

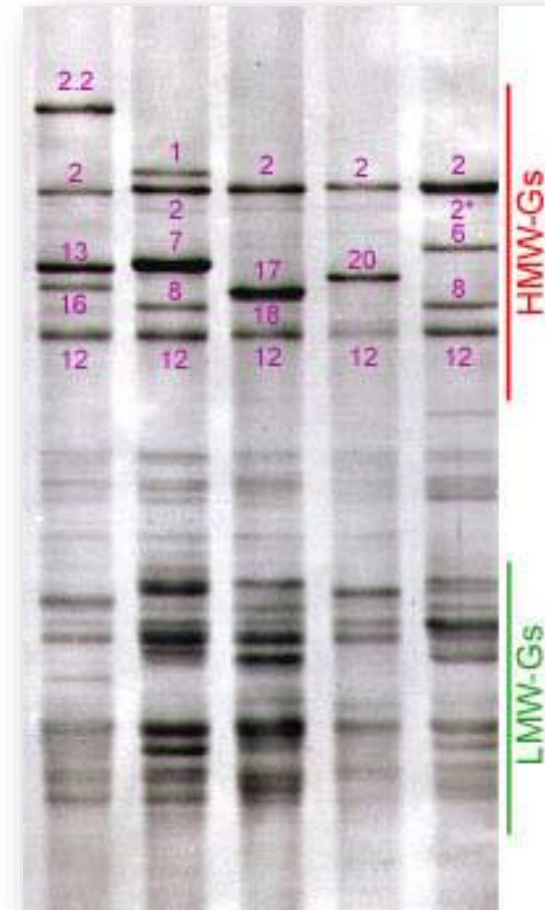
ελαστικότητα γλουτένης

<https://www.youtube.com/watch?v=EGbNI26PPYg>

Πρωτεΐνες (α)

- όγκος ζυμαριού:
  - ευθέως ανάλογος συγκέντρωσης
δυσδιάλυτων γλουτενινών
(μεγαλομοριακά συσσωματώματα
γλουτενινών)
  - αντιστρόφως ανάλογος συγκέντρωσης
ευδιάλυτων γλουτενινών
(μικρομοριακά συσσωματώματα
γλουτενινών).

Πρωτεΐνες (β)

μεγαλομοριακά
συσσωματώματα
γλουτενινών

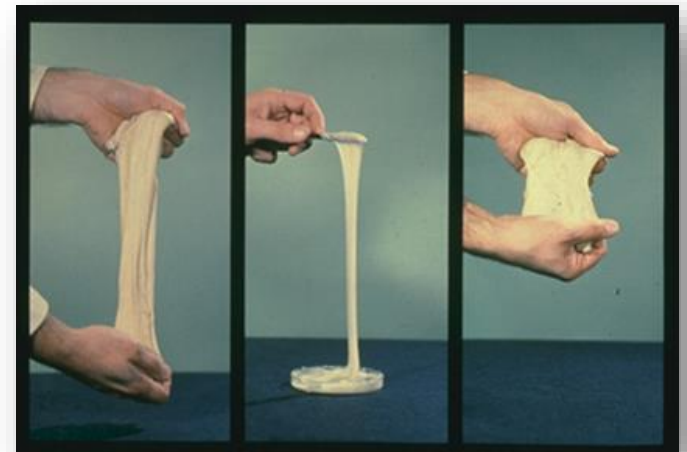

κριτήρια αρτοποιήσης
χρόνος μάλαξης
δείκτης αντοχής στη μάλαξη
μέγιστη αντίσταση
ελατικότητα

γλιαδίνες

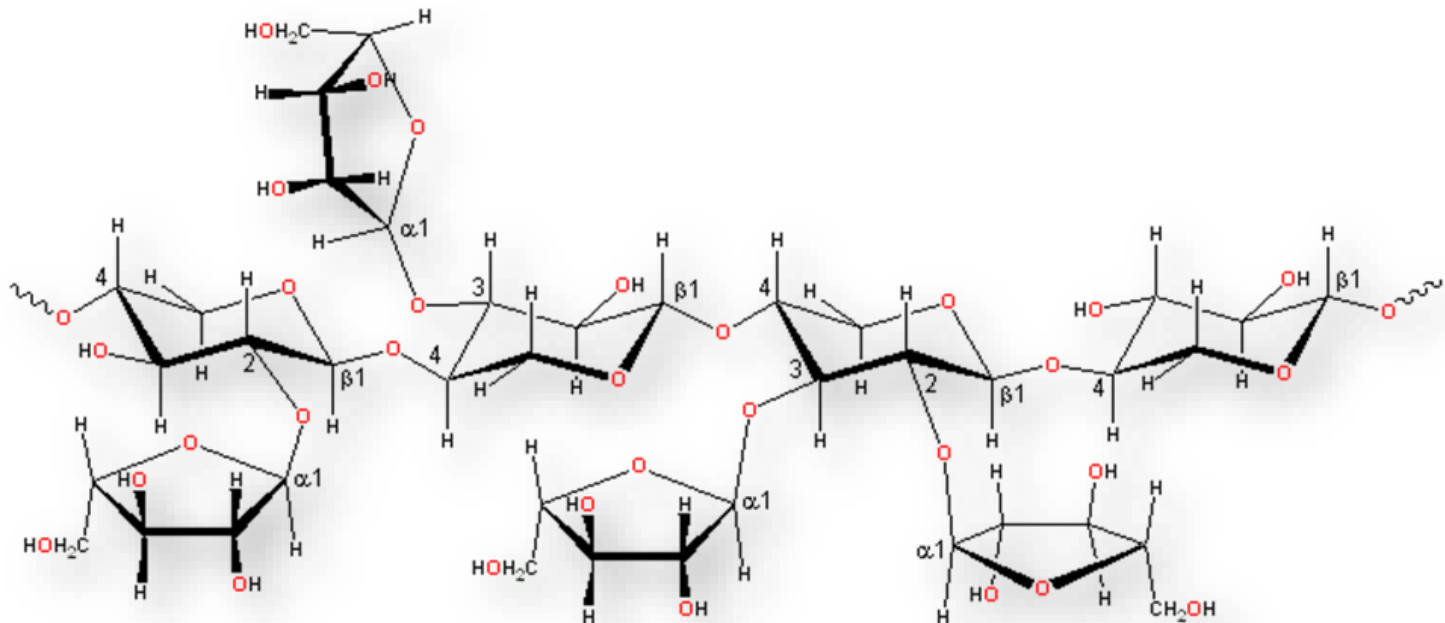
**Ιξώδες
&
εκτατικότητα**

Πεντοζάνες (α)

- κυριότερη πεντοζάνη του αλεύρου:
  - γραμμικό πολυμερές της D-ξυλοζης με $\beta,1-4$ δεσμούς.
  - παράπλευρες ομάδες D-αραβινόζης στις θέσεις 2- ή 3- της D-ξυλόζης.

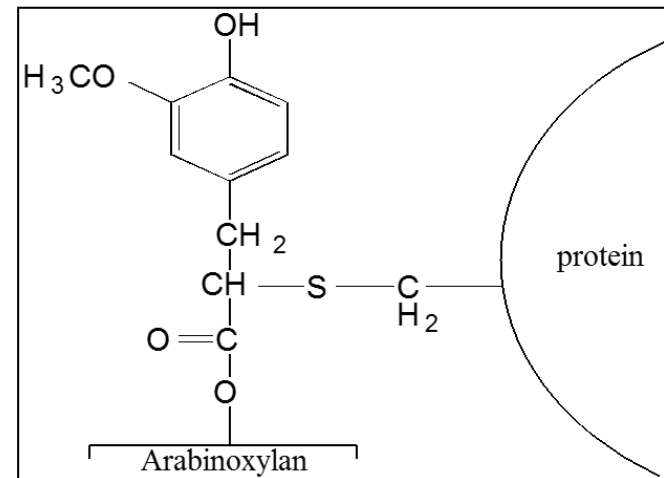
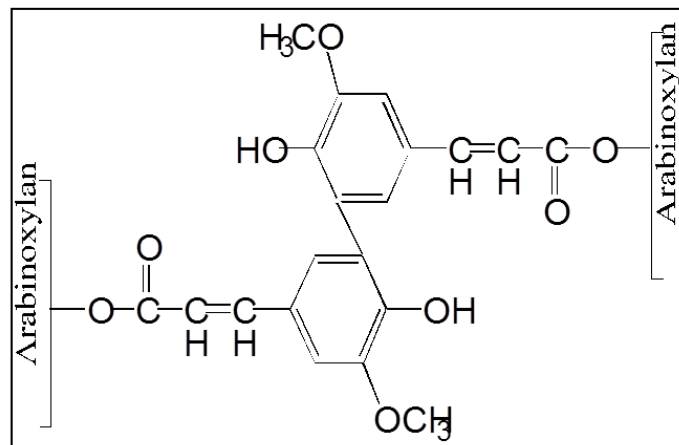
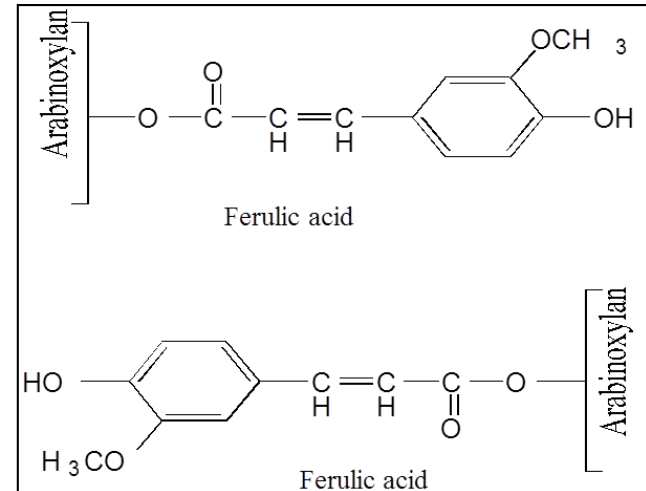
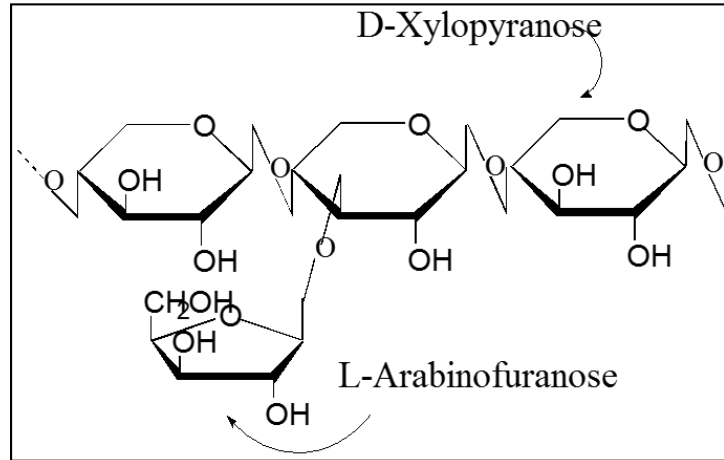

Πεντοζάνες (β)

- ομαδοποίηση πεντοζανών:
  - με βάση την διαλυτότητα στο νερό.
  - αντιστρόφως ανάλογη παράπλευρων ομάδων της D-αραβινόζης.
- παρουσία οξειδωτικών αντιδραστηρίων,
  - οι υδατοδιαλυτές πεντοζάνες σχηματίζουν πηκτές.
- ρόλος:
  - Ενίσχυση δομής γλουτένης.
  - Ενίσχυση ικανότητας γλουτένης να συγκρατεί το CO₂.

Πεντοζάνες (γ)

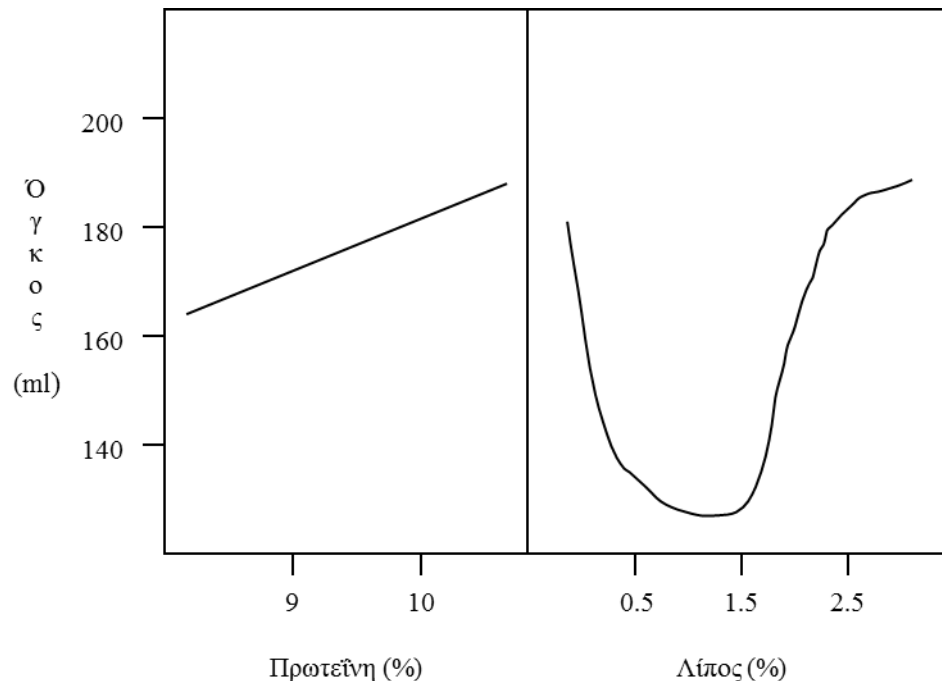
Λιπίδια (α)

- χαμηλή συγκέντρωση (2%) αλλά σημαντικός ρόλος στην αρτοποιία.
- βελτιώνουν την αναμικτικότητα και τον όγκο του ζυμαριού.
- πιο σημαντικά τα πολικά λιπίδια (φωσφο- και γλυκολιπίδια).
- Μεγάλο ρόλο παίζουν οι αλληλοεπιδράσεις λιπιδίων και πρωτεϊνών

Λιπίδια (β)

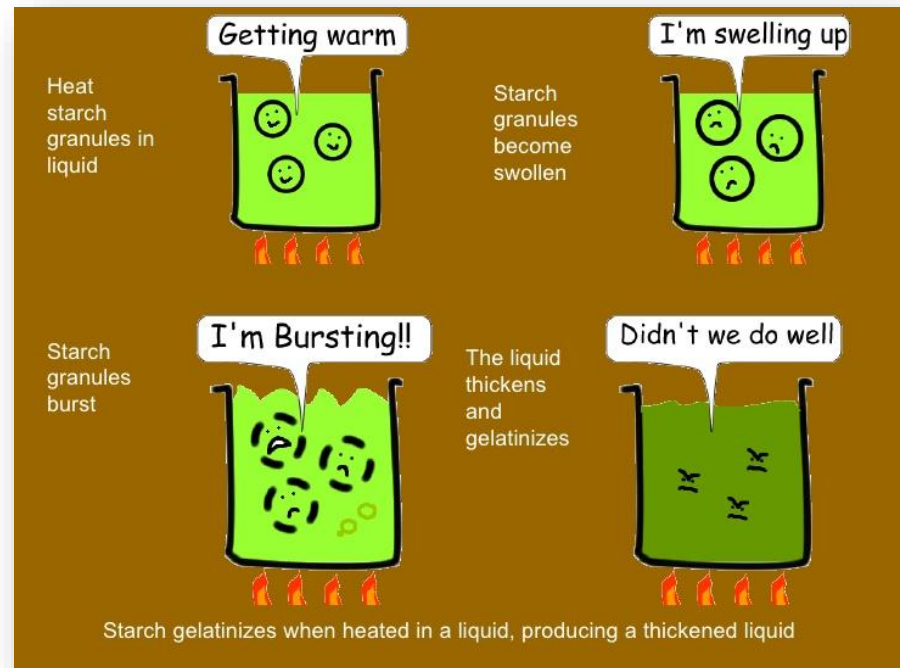
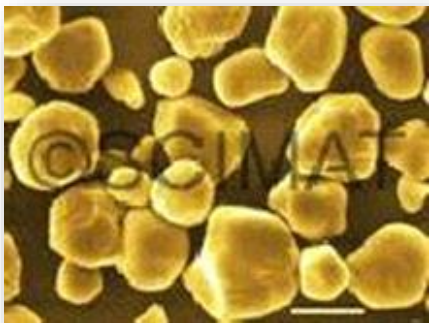
- ενυδάτωση του αλεύρου:
  - ελεύθερα λιπίδια προσδένονται στις πρωτεΐνες και σταθεροποιούν το πλέγμα της γλουτένης.
  - βελτιώνουν την ικανότητα κατακράτησης CO₂.

Άμυλο (α)

- άμυλο:
  - προσροφά νερό,
  - ζελατινοποιείται,
- κοκκία αμύλου:
  - δεν διαλύονται στο νερό,
  - προσροφούν νερό &
  - διογκώνονται.

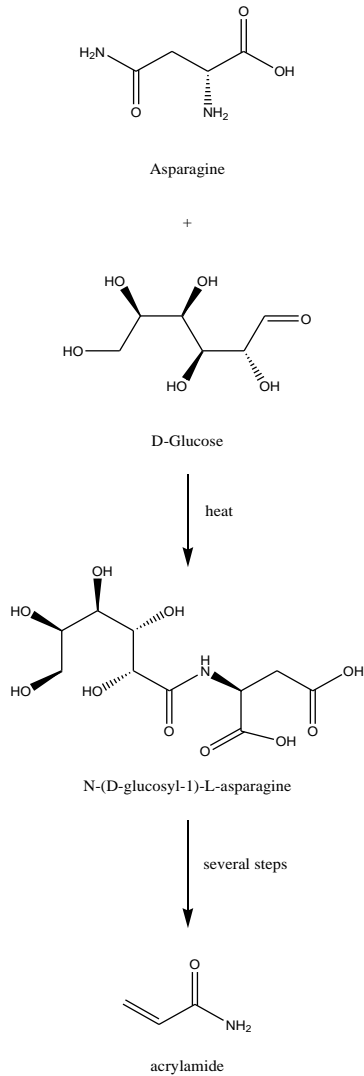
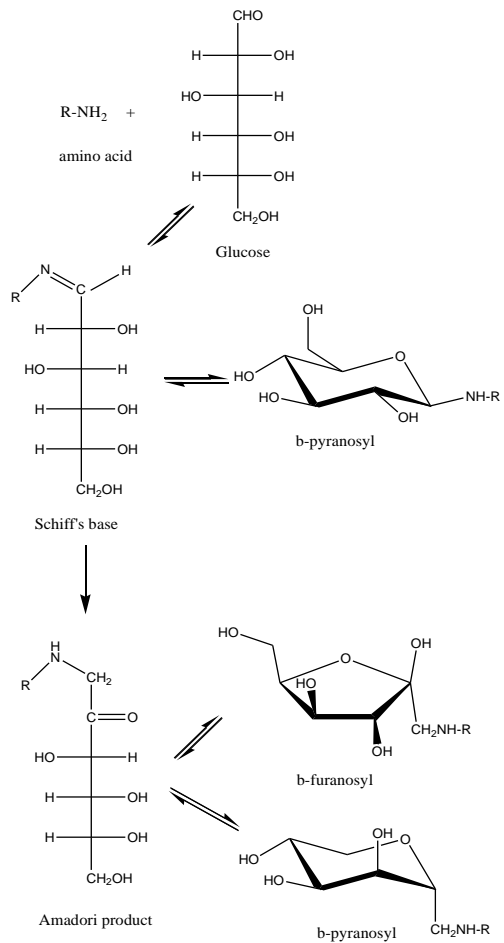
Άμυλο (β)

- άθικτα κοκκία αμύλου:
  - απορροφούν μόνο το 1/2 του βάρους τους σε κρύο νερό.
- θρυμματισμένα κοκκία αμύλου:
  - απορροφούν μέχρι και 2 φορές το βάρος τους.
  - αύξηση της απόδοσης σε τελικό προϊόν.
- βαθμός θρυμματισμού κοκκίων αμύλου ελέγχεται κατά την άλεση του σίτου.

Άμυλο (γ)

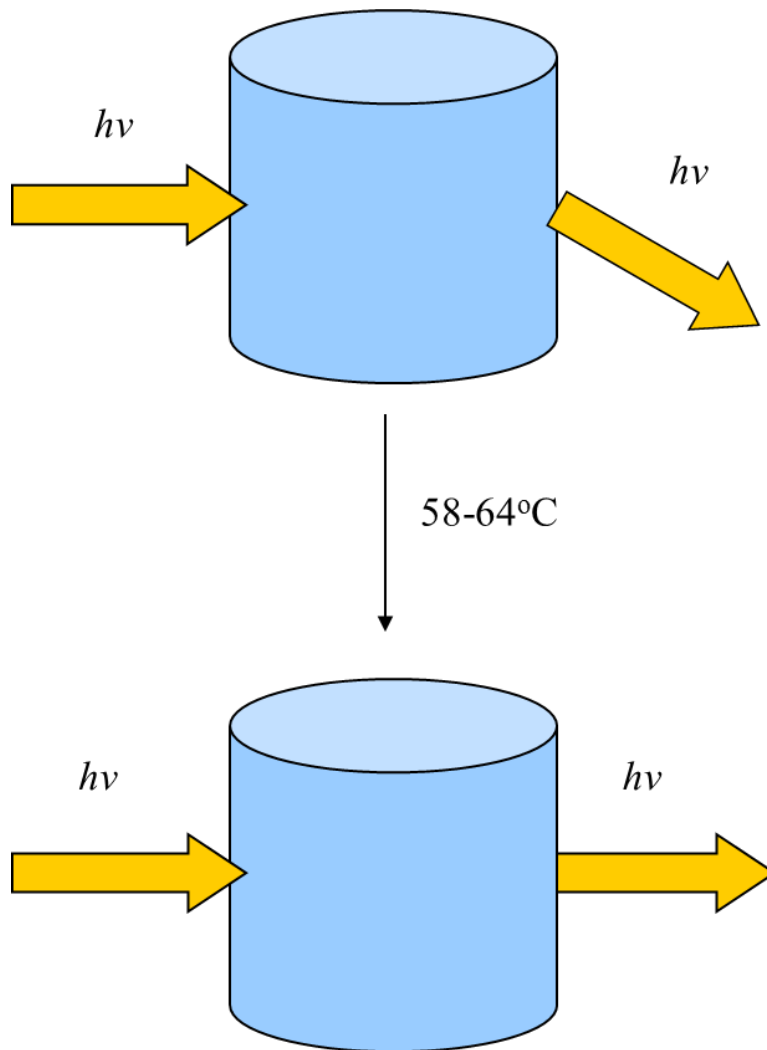

Αντίδραση Maillard

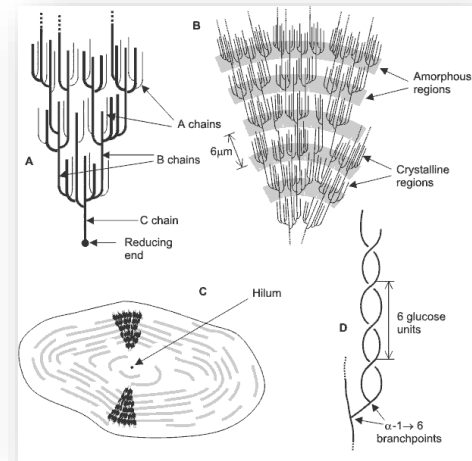

Άμυλο (δ)

αιώρημα αμύλου σε H_2O

«κρυσταλλική δομή»

- εξασθένιση δεσμών H,
- αποδιάταξη μοριακής οργάνωσης,
- αύξηση προσρόφησης H_2O ,
- ζελατινοποίηση,
- άμορφο άμυλο, μη κρυσταλλικό.

Άμυλο (ε)

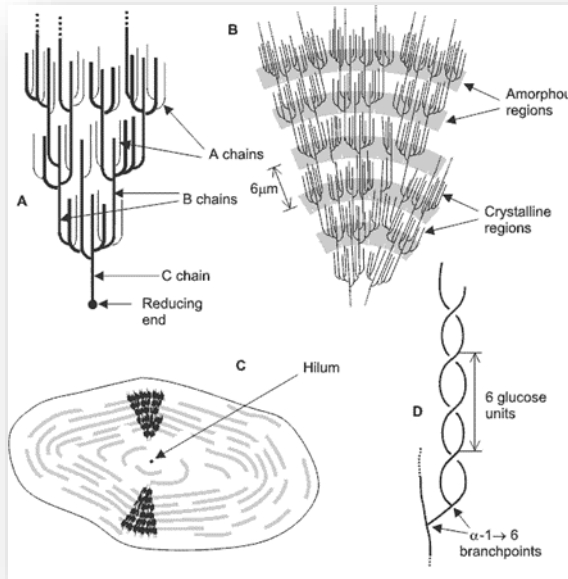
φρέσκο ψωμί

παλαίωση

σκληρό ψωμί

άμορφο άμυλο

ανακρυστάλωση

μείωση διαλυτότητας αμύλου

«κρυσταλλικό άμυλο»

Πρόσθετα αρτοποιίας (α)

Πρόσθετα στην αρτοποιία βιομηχανικής κλίμακας.

- **κυστεΐνη, θειώδες ή μεταθειώδες νάτριο:**

- αναγωγικά αντιδραστήρια των δισουλφυδικών δεσμών στις πρωτεΐνες.
- συμβάλλουν στην καλύτερη ανάπτυξη του ζυμαριού (dough relaxer).

- **ασκορβικό οξύ:**

- οξειδωτικό αντιδραστήριο.
- δυναμώνει τη γλουτένη.
- βελτιώνει την κατακράτηση του διοξειδίου του άνθρακα.
- βελτιώνει τον όγκο του ψωμιού.

Πρόσθετα αρτοποιίας (β)

Πρόσθετα στην αρτοποιία βιομηχανικής κλίμακας.

- **ιωδικό νάτριο** και **ασβέστιο** (ταχέως οξειδωτικά).
- **βρωμικό νάτριο** και **ασβέστιο** (βραδέως οξειδωτικά):
  - στην οξείδωση σουλφυδριλικών ομάδων σε δισουλφίδια,
  - και επομένως στην ενδυνάμωση της γλουτένης.
- **Γαλακτωματοποιητές**:
  - καλύτερη διασπορά του λίπους στο ζυμάρι,
  - αύξηση της εκτατικότητας του
  - αλληλοεπιδρούν με το σύμπλοκο γλουτένης-αμύλου.
  - συμβάλλουν στην καθυστέρηση της παλαίωσης του ψωμιού.

Πρόσθετα αρτοποιίας (γ)

Πρόσθετα στην αρτοποιία βιομηχανικής κλίμακας.

- **Υδροκολλοειδή** (προϊόντα αμύλου από διάφορα φυτά):
  - ρυθμίζουν την κατακράτηση και την κατανομή του νερού.
  - αυξάνουν έτσι την απόδοση στο τελικό προϊόν,
  - ταυτόχρονα ενισχύουν τη δομή της κόρας και,
  - βελτιώνουν την πεπτικότητα του ψωμιού.
- **Κυτταρίνη** ή παράγωγα κυτταρίνης:
  - χρησιμοποιούνται ως πηγές διαιτητικών ινών.

Πρόσθετα αρτοποιίας (δ)

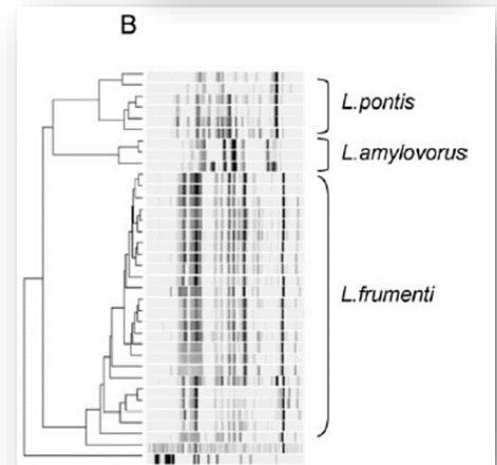
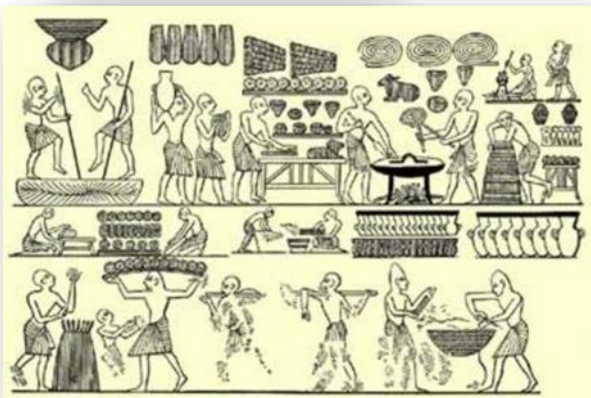
Πρόσθετα στην αρτοποιία βιομηχανικής κλίμακας.

- **Αλάτι** (περίπου 2% του βάρους του αλεύρου):
  - αύξηση του αρώματος.
  - μεταβάλλει το χρόνο ανάμιξης του ζυμαριού.
  - αυξάνει την σταθερότητα του ζυμαριού.
  - αυξάνει την κατακράτηση του διοξειδίου του άνθρακα.
  - αυξάνει την θερμοκρασία ζελατινοποίησης του αμύλου.

Προζύμι (α)

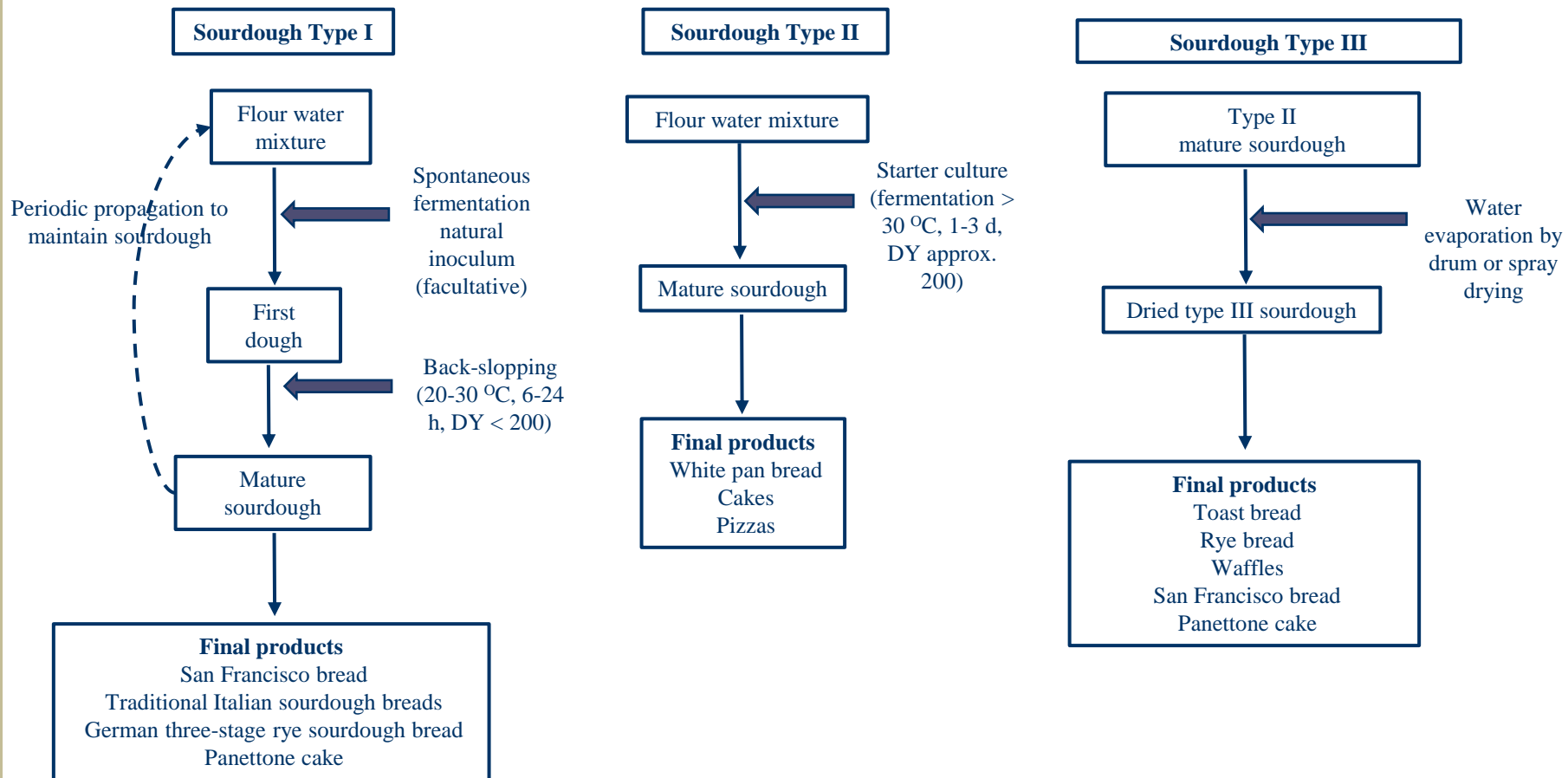
- Προζύμι: Anstellgut, Le chef, Masa madre, San Francisco

Προζύμι (β)

Προζύμι (Υ)

Sourdough Type I

Obligate heterofermentative

Lactobacillus sanfranciscensis
Lactobacillus brevis
Lactobacillus fermentum
Lactobacillus reuteri
Lactobacillus pontis
Lactobacillus rossiae

Facultative heterofermentative

Lactobacillus alimentarius
Lactobacillus paralimentarius
Lactobacillus plantarum

Obligate homofermentative

Lactobacillus amylovorus
Lactobacillus delbrueckii

Saccharomyces cerevisiae
Kazachstania exigua
Candida humilis (reclassified as *Kazachstania humilis*)
Pichia kudriavzevii
Torulasporea delbrueckii
Wickerhamomyces anomalus

Sourdough Type II

Lactic acid bacteria

Obligate heterofermentative

Lactobacillus sanfranciscensis
Lactobacillus brevis
Lactobacillus fermentum
Lactobacillus reuteri
Lactobacillus pontis
Lactobacillus panis
Lactobacillus frumenti
Weissella spp.

Obligate homofermentative

Lactobacillus acidophilus
Lactobacillus johnsonii
Lactobacillus farciminis
Lactobacillus delbrueckii
Lactobacillus amylovorus (rye)

Yeasts

Saccharomyces cerevisiae is added

Sourdough Type III

Obligate heterofermentative

Lactobacillus brevis

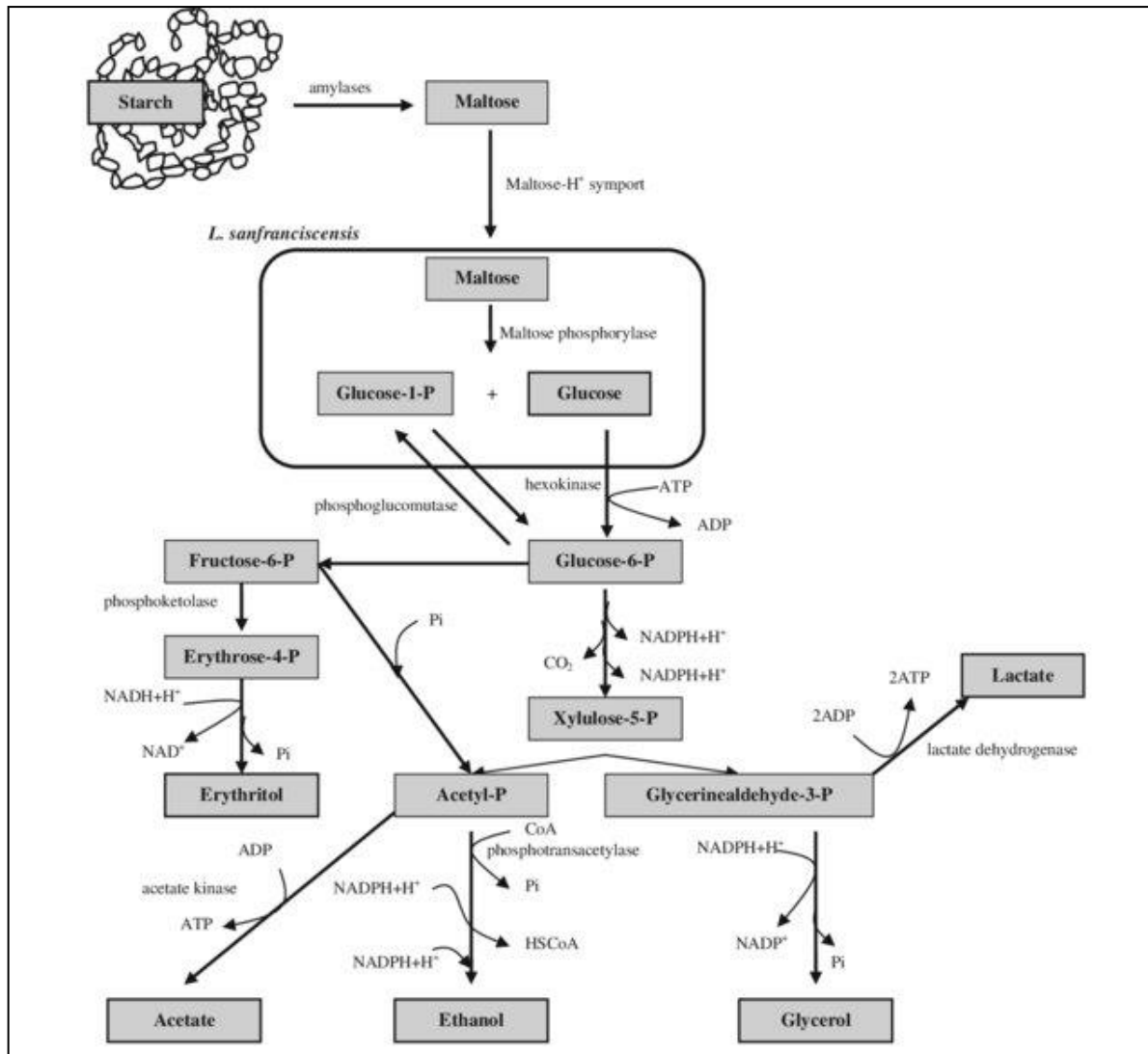
Facultative heterofermentative

Pediococcus pentosaceus
Lactobacillus plantarum

Saccharomyces cerevisiae is added

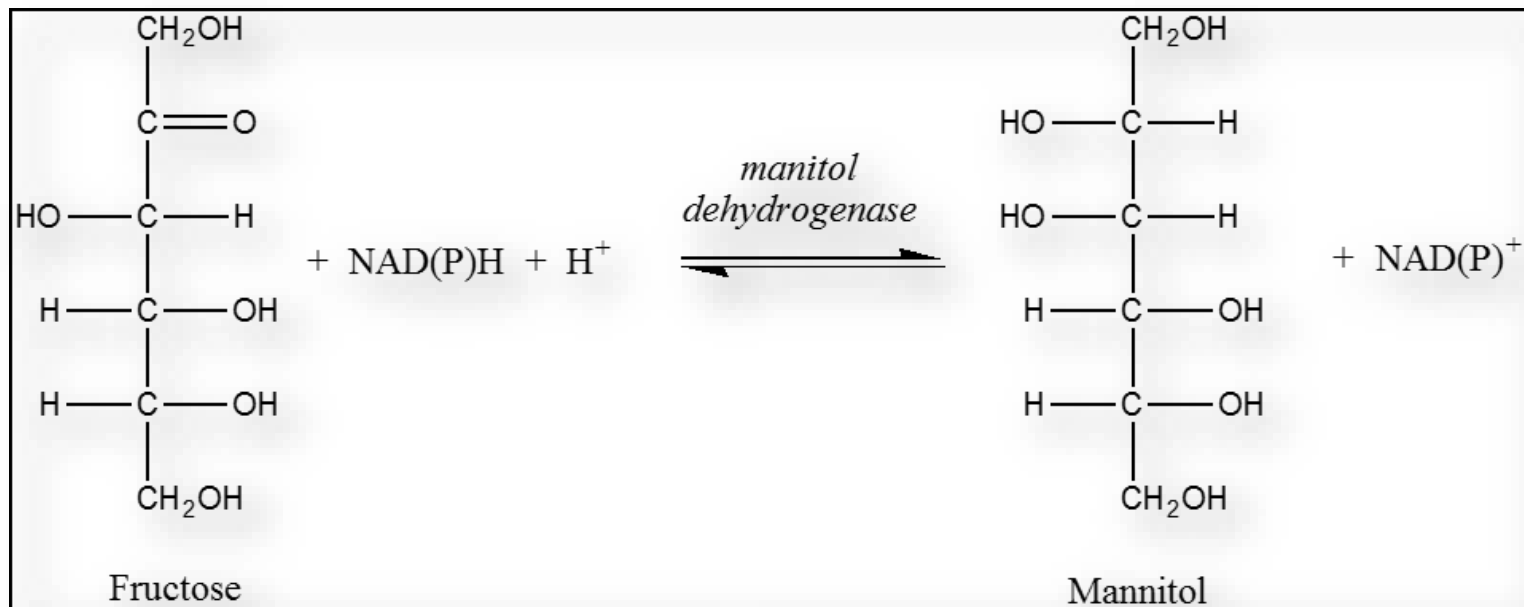
Καταβολισμός σακχάρων (α)

Η συγκέντρωση των υδατοδιαλυτών υδατανθράκων στο αλεύρι (μαλτόζη, σακχαρόζη, γλυκόζη, φρουκτόζη) κυμαίνεται από 1.55 μέχρι 1.85%.

Καταβολισμός σακχάρων (β)

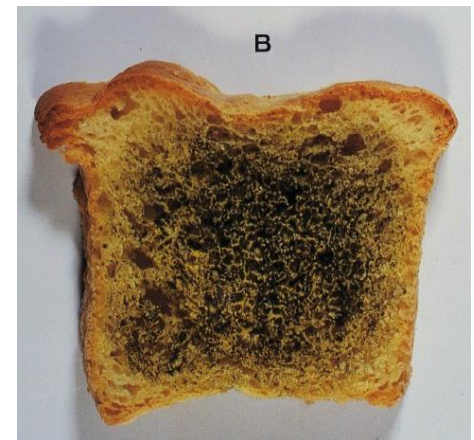
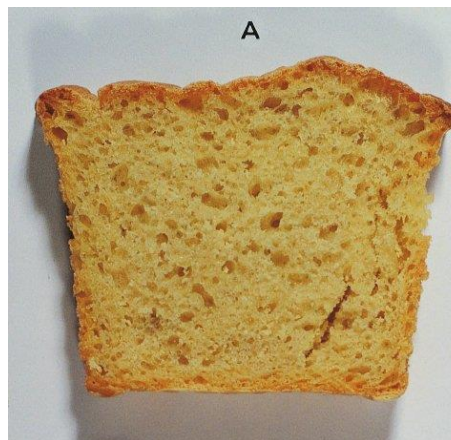
Οξύνιση

- Τα **οργανικά οξέα** που παράγονται στο ψωμί με προζύμι βελτιώνουν τα οργανοληπτικά και φυσικοχημικά χαρακτηριστικά του ψωμιού και **αυξάνουν** το **χρόνο ζωής** του.
- Το **οξικό οξύ** σε συγκεντρώσεις 100-200 ppm αυξάνει την ένταση των αρωματικών συστατικών του ψωμιού.
- Ένας **συντελεστής ζύμωσης** 2.0 - 2.7 (fermentation quotient, FQ = γραμμομοριακή αναλογία γαλακτικού προς οξικό) καθιστά την γεύση και το άρωμα του ψωμιού πολύ πιο έντονα.
- Ειδικότερα στο ψωμί από **σίκαλη** η οξύνιση ενδυναμώνει το **πλέγμα της γλουτένης** και βοηθά στη σωστή διόγκωση του ψωμιού.
- Η **οξίνιση** επίσης **καθυστερεί την ανακρυστάλλωση** του αμύλου και άρα την παλαίωση του ψωμιού, και **δρα συντηρητικά**

Αλλοίωση του ψωμιού (α)

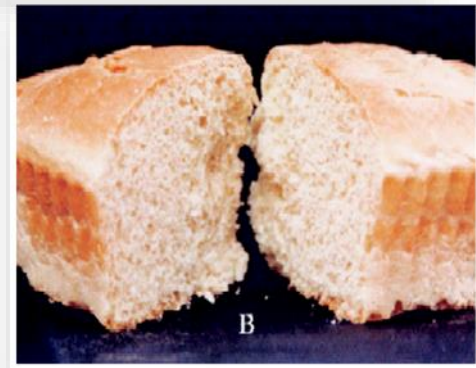
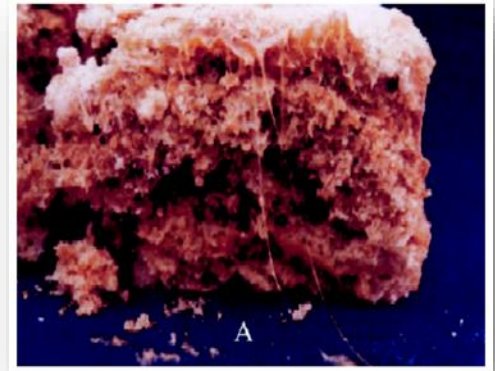
- **Η ανάπτυξη μυκήτων είναι η πιο συχνή αιτία αλλοίωσης**
  - χρόνος ζωής του ψωμιού 3-4 ημέρες
  - απωθητική όψη, δυσάρεστη οσμή, παραγωγή μυκοτοξινών
- **Τα είδη των μυκήτων που επικρατούν**
  - *P. commune*, *P. solium*, *P. corylophilum*, *A. flavis* (ψωμί από σιτάρι)
  - *P. roqueforti*, *P. corylophilum*, *Euroticum* (ψωμί από σίκαλη)
- **Οξικό και γαλακτικό οξύ στο ψωμί από προζύμι αντιμυκητιακή δράση**

Αλλοίωση του ψωμιού (β)

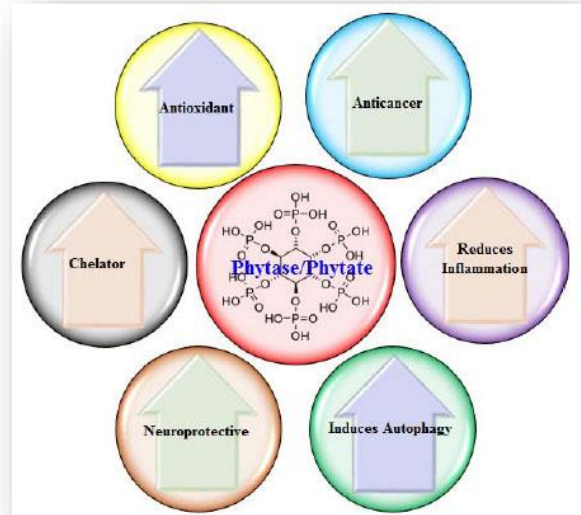
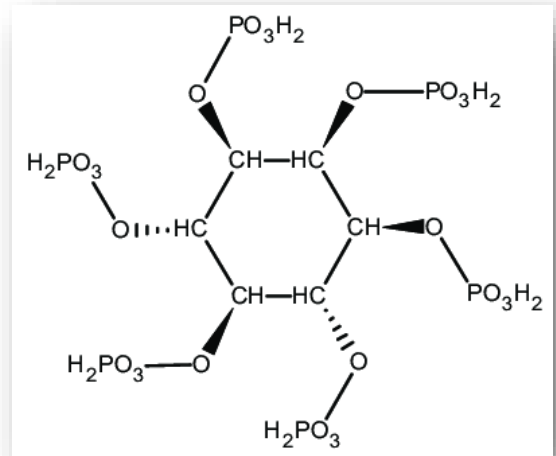
- **Κολλώδης υφή είναι η δεύτερη πιο σημαντική αλλοίωση του ψωμιού**
  - αρχικά εμφανίζεται δυσάρεστη οσμή,
  - ακολουθεί αποχρωματισμός και τέλος
  - το ψωμί γίνεται κολλώδες και μαλακό (αποικοδόμηση πρωτεϊνών και αμύλου και παραγωγή βλεννωδών εξωπολυσακχαριτών)
- **Υπεύθυνα βακτήρια του γένους *Bacillus***
  - *B. subtilis*, *B. licheniformis*, *B. cereus*
- **Παρεμπόδιση *Bacillus***
  - θερμική απενεργοποίηση σπορίων στο ψήσιμο
  - αντιβακτηριακή δράση οξικού & γαλακτικού οξέος
  - αντιβακτηριακή δράση βακτηριοσινών οξυγαλακτικών βακτηρίων

Φυτικό οξύ

- Τα δημητριακά περιέχουν **φυτικό οξύ** (εξαφωσφορική μυο-ινοσιτόλη):
  - δεσμεύει πολύτιμα μεταλλικά στοιχεία (Zn, Fe και Ca).
  - μειώνει την βιοδιαθεσιμότητα τους.
  - μειώνει την διατροφική αξία των πρωτεϊνών.
- Στο ψωμί, το φυτικό οξύ διασπάται τόσο από:
  - την ενδογενή **φυτάση του αλεύρου**,
  - τις **φυτάσες των ζυμών και των βακτηρίων** της ζύμωσης.
- **Ευεργετικές ιδιότητες φυτικού οξέος:**
  - αντικαρκινογόνος δράση.
  - προστασία στις καρδιαγγειακές παθήσεις.

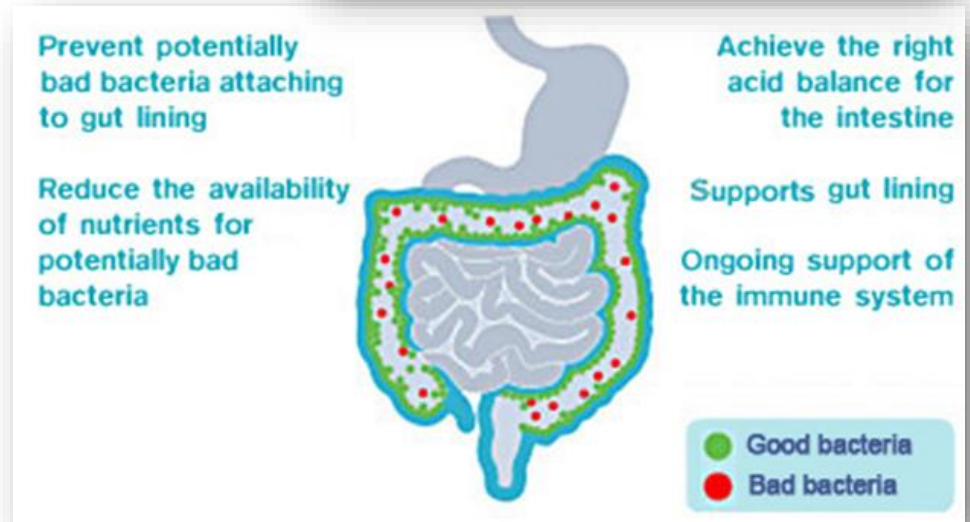
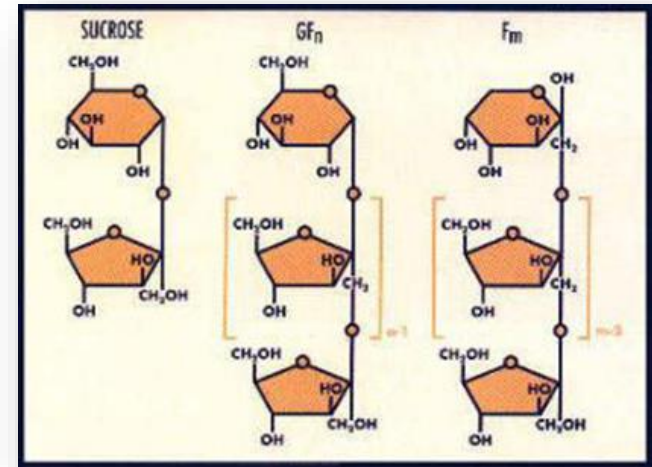

Πρεβιοτικά (α)

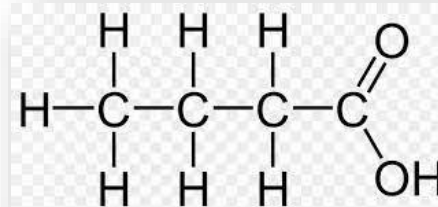
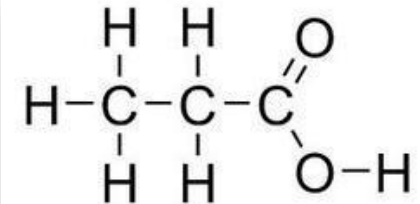
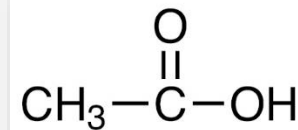
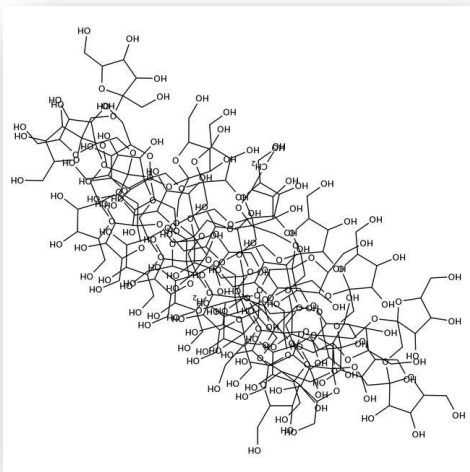
- Ολιγοσακχαρίτες/πολυσακχαρίτες με β-γλυκοζιτικούς δεσμούς.
- δεν υδρολύονται από τα ενδογενή ένζυμα του πεπτικού σωλήνα.
- καταβολίζονται από μικροοργανισμούς του εντέρου.
- Στα δημητριακά τέτοια μόρια είναι:
  - η κυτταρίνη,
  - οι ημικυτταρίνες,
  - το ανθεκτικό άμυλο,
  - τα αραβοξυλάνια,
  - οι πεντοζάνες,
  - τα γλυκάνια.

Πρεβιοτικά (β)

- Προϊόντα της αποικοδόμησης των πρεβιοτικών:
  - Μικρού μοριακού βάρους λιπαρά οξέα (SCFA),
  - ιδιαίτερα το οξικό, το προπιονικό και το βουτυρικό οξύ.
- Βουτυρικό οξύ:
  - πηγή ενέργειας από τα κύτταρα του επιθηλίου του εντέρου.
- Οξικό και προπιονικό:
  - αφού εισέλθουν στη εντερο-ηπατική κυκλοφορία μειώνουν την ηπατική σύνθεση της χοληστερόλης.

Βιβλιογραφία

- B.K. Simpson (2012) Food Biochemistry and Food Processing, Wiley-Blackwell
- M.J. Berg, L.J. Tymoczko, G.J. Gato, L. Stryer (2015) Βιοχημεία, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης